

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра соціальної роботи та педагогіки вищої школи

ЛІЩУК ВІКТОРІЯ СЕРГІЇВНА

**СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ
В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ**

Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота. Соціальна педагогіка»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

БЄЛКІНА-КОВАЛЬЧУК ОЛЕНА ВІТАЛІЇВНА

Кандидат педагогічних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 16

Засідання кафедри соціальної роботи

та педагогіки вищої школи від 16 травня 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ проф. Чернета С. Ю.

Луцьк 2024

Анотація

Ліщук В. С. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах територіальної громади. – Рукопис.

Робота на здобуття освітньо-професійного ступеня «Бакалавр» за спеціальністю 231 Соціальна робота. – Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2024.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами має за мету не лише допомогти їм подолати поточні труднощі, але й сприяти їхньому самостійному зростанню та розвитку. Шляхом постійного вдосконалення та розвитку соціальної роботи можна забезпечити відповідну підтримку та покращити умови життя для цієї вразливої групи населення.

У першому розділі бакалаврської роботи обґрунтовано теоретичні аспекти соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: проаналізовано поняття «внутрішньо переміщені особи», визначено основні напрями, форми і методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

У другому розділі бакалаврської роботи нами був проведений аналіз потреб, проблем та умов проживання внутрішньо переміщених осіб на території територіальної громади.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо підвищення ефективності соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, проблеми внутрішньо переміщених осіб, соціальна робота, соціальна допомога.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ.....	7
1.1. Сутність поняття "внутрішньо переміщені особи".....	7
1.2. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.....	12
1.3. Правові аспекти соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні.....	22
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ.....	29
2.1. Діагностика потреб та проблем внутрішньо переміщених осіб у сучасних умовах.....	29
2.2. Рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.....	44
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51
ДОДАТКИ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне українське суспільство опинилося у складному кризовому стані, спричиненому різноманітними факторами. Одним із найбільш руйнівних чинників, який серйозно впливає на наше суспільство, є повномасштабне вторгнення на території нашої держави.

Війна, що триває, стала перешкодою на шляху до стабільності та розвитку, створюючи надзвичайно напружену атмосферу в суспільстві. Це призвело до загострення економічної ситуації, збільшення соціальних проблем і загальної невпевненості в майбутньому.

Складне положення в Україні змусило велику кількість сімей залишити свої домівки і тимчасово переїхати в інші області країни. Цей вимушений міграційний процес має низку серйозних наслідків, які впливають не лише на особисті умови життя, але й на загальну динаміку соціального та економічного розвитку. Такі переміщення людей створюють додаткові виклики для уряду та місцевих влад у забезпеченні необхідної підтримки для внутрішньо переміщених осіб.

Після переїзду родини зазнають складнощів у процесі адаптації до нових життєвих умов. Це включає в себе не лише проблеми забезпечення основними потребами, такими як їжа, житло, відновлення документів та отримання соціальних допомог. Нове середовище, незнайомі обставини, відсутність підтримки можуть призвести до стресу, тривоги і навіть депресії. Спроба адаптуватися до нових умов може викликати почуття втоми, безсилля та втрати контролю над ситуацією. Люди можуть відчувати себе невпевненими у майбутньому. Такі обставини особливо сильно впливають на дітей. Вони є чутливими до травматичних подій, які можуть призвести до збільшення рівня агресивності та тривожності, а також зниження самооцінки.

Ця проблема виявляється досить складною, оскільки вона включає в себе не тільки аспекти політичного характеру, але й соціальні та психологічні, потребуючи відповідно комплексної соціальної роботи та соціальних ресурсів для їх подолання.

Ефективне вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб вимагає злагоджених зусиль фахівців із різних сфер діяльності. Серед них важливу роль відіграють соціальні працівники та соціальні педагоги, які володіють різноманітними методами і технологіями для вирішення соціальних проблем різних груп населення. Працівники соціальної сфери можуть застосовувати свої навички та знання для ефективної роботи з різними соціальними аспектами, такими як надання психологічної підтримки, допомога в адаптації до нового оточення та забезпечення основних потреб внутрішньо переміщених осіб.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами є не лише актом підтримки, але й складною системою дій, спрямованих на забезпечення адекватної соціальної і психологічної підтримки цих груп. Її мета полягає у створенні сприятливих умов для адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб у нове соціальне середовище. Таким чином, соціальна робота є невід'ємною складовою життєвої підтримки внутрішньо переміщених осіб. Це і зумовило вибір теми для наукового дослідження: «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в умовах територіальної громади».

Багато дослідників присвячували свої дослідження питанням соціального захисту внутрішньо переміщених осіб. Серед них слід відзначити внесок таких науковців, як: І. Мельник, Я. Кріг, І. Літяга, А. Гальченко, І. Григоренко, К. Крахмальова, М. Грудій, Л. Мельник, Г. Остапчук, В. Маслова, Т. Погуляйло, І. Трубавіна, О. Міхєєва.

Об'єкт дослідження: соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами.

Предмет дослідження: зміст, форми, методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Мета дослідження: розробити практичні рекомендації щодо ефективної соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати зміст поняття «внутрішньо переміщені особи».

2. Визначити основні напрями, форми і методи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

3. Дослідити потреби та проблеми внутрішньо переміщених осіб в умовах територіальної громади.

4. Розробити рекомендації щодо ефективної соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами.

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи дослідження**: теоретичні (методи аналізу та синтезу при вивченні педагогічної літератури з проблеми дослідження даної проблеми), емпіричні (метод анкетування – для дослідження соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами в умовах громади) та математичні методи (елементи обробки матеріалів для опрацювання результатів дослідження).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження були оприлюднені на XV Міжнародній науково-практичній конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у тезах: Особливості соціально-педагогічної роботи з внутрішньо переміщеними особами // Педагогіка : зб. наук. пр. : матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції науковців, аспірантів та студентів «Актуальні проблеми педагогіки, соціальної роботи та соціального забезпечення» (16 травня 2024 р.) / за ред. В. З. Антонюка, С. Ю. Чернети та ін.. Луцьк, 2024. 176 с. С. 72-75.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (29 найменувань) та додатків.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

1.1. Сутність поняття «внутрішньо переміщені особи»

Поняття внутрішньо переміщених осіб стало надзвичайно актуальним для України ще в 2014 році, коли розпочався збройний конфлікт на Сході країни. З особливою гостротою це питання виступило на передньому плані у 2022 році, коли Росія здійснила повномасштабне вторгнення на наші території. Результатом цих подій стало зростання числа людей, які вимушено покинули свої домівки, шукаючи притулку в інших регіонах. Це явище стає невід'ємною частиною сучасної реальності, підкреслюючи необхідність роботи для забезпечення безпеки та комфорту людей, які стали жертвами цих складних обставин.

Отже, питання внутрішньо переміщених осіб набуло особливого значення для України в зв'язку зі збройним конфліктом. Проте міграція може виникати з різноманітних причин: політичні конфлікти (війни, репресії, насильство), стихійні лиха (повені, землетруси), екологічні зміни (забруднення, кліматичні кризи), антропогенні катастрофи (промислові аварії), та через проекти соціально-економічного розвитку (будівництво інфраструктури, видобуток ресурсів) [11, с.46]. Однак, незалежно від походження, міграція завжди породжує різноманітні виклики та може мати значний вплив на якість життя мігрантів та суспільство загалом.

Перші спроби міжнародно-правового регулювання статусу біженців та їхньої захисту відбулися під впливом конкретних ситуацій масових переселень, зокрема, геноциду вірмен та втечі населення з нацистської Німеччини у 1930-х роках. На той час поняття "біженець" ще не було чітко відокремлене від терміну "внутрішньо переміщеної особи", і визначення були обмеженими, адаптованими до тодішніх політично-правових викликів [7, с.13].

Визначення «внутрішньо переміщена особа» стало активно вживатися у міжнародному праві тільки вкінці 20-го століття, відрізняючи його від поняття «біженець» [16, с. 293].

Не існує загальноприйнятої назви, що правильно відображала б ситуацію всіх осіб, які змушені були покинути свої домівки через війну. Однак можна скористатися термінами "переселенці" або "вимушені переселенці", що чітко вказують на примусовий характер міграції. Поняття "біженці" і "внутрішньо переміщені особи" не описують повністю досвід усіх, хто вимушено залишив свої домівки через війну. Один із варіантів — використання усталеного юридичного терміну "внутрішньо переміщені особи", або просто "вимушені переселенці". Такі терміни можна застосовувати до всіх, хто залишив свої домівки через війну та переселився в межах своєї країни, незалежно від наявності офіційних документів ВПО. Використання терміну "біженці" щодо цих осіб є недоречним, оскільки вони не перетнули міжнародний кордон. Внутрішньо переміщені особи знаходяться під захистом свого уряду, тоді як біженці мають статус міжнародного захисту, забезпечений міжнародним законодавством [27].

Захист біженців та внутрішньо переміщених осіб залежить від суверенітету різних держав: перших - від іноземної держави, яка надає статус біженця, а других - від держави їхнього громадянства або місця де вони постійно проживають, оскільки суверенітет держави передбачає зобов'язання за осіб, які проживають на її території. Головна відповідальність за захист прав та свобод внутрішньо переміщених осіб покладається на їхню власну, державу [7, с. 15].

Таким чином, люди, які втікають від війни, але залишаються всередині своєї країни, не можуть бути визнані біженцями, вони класифікуються як внутрішньо переміщені особи, які отримують захист від свого уряду; що відрізняє їх від осіб зі статусом біженця згідно з міжнародним законодавством.

Вирішення проблем переселенців та ефективне управління наслідками вимушеної міграції неможливе без чіткого визначення статусу внутрішньо переміщених осіб. Це не лише забезпечує урядам та міжнародним організаціям можливість надавати ефективну допомогу та підтримку, але й сприяє створенню

дієвої стратегії для подолання складних життєвих обставин, які виникають внаслідок переміщення людей [11, с.47].

Поняття "внутрішньо переміщеної особи" було вперше офіційно визначено Законом України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб", який набув чинності з 22 листопада 2014 року.

Згідно зі статтею 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» [21].

На думку І. Басової, внутрішньо переміщеною особою є «фізична особа, яка внаслідок обставин об'єктивного характеру, спричинених військовими діями, окупацією чи анексією території, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру, змінила своє місце проживання в межах державно визнаних кордонів та набула відповідного правового статусу згідно із законодавством» [1, с. 14].

М. І. Малиха визначає внутрішньо переміщених осіб як «осіб, які, через воєнні конфлікти та їх наслідки, вимушені покинути своє постійне місце проживання з метою уникнення небезпеки для життя, не покидаючи меж територій своєї країни» [12, с. 10].

За Я. В. Крітом, внутрішньо переміщені особи - це «ті, хто втрачають свої місця проживання через збройні конфлікти, внутрішню ворожнечу, систематичні порушення прав людини або природні катаклізми, і залишаються на території своєї країни. Це специфічна група людей, що характеризується різноманітними особистісними рисами та специфічними потребами, що визначаються впливом зовнішнього середовища» [8, с. 375].

М. М. Сірант зауважує, що внутрішньо переміщені особи - це «особи або групи осіб, які були змушені покинути свої домівки через збройні конфлікти, акти насильства або масові порушення прав людини задля збереження власного життя» [23, 112].

У міжнародному праві визначено єдину категорію, яка стосується конкретної групи осіб – «Internally displaced persons (IDPs)» – внутрішньо переміщені особи (ВПО). Принципи, стосовно внутрішньо переміщених осіб, визначають тих, хто був змушений покинути свої домівки чи місця звичного проживання, через збройний конфлікт або з метою запобігання наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, порушень прав людини, стихійних або антропогенних лих, і не перетнув міжнародно визнані державні кордони [3, с. 8].

Особливість цього визначення полягає у тому, що тлумачення внутрішньо переміщених осіб включає не лише переміщення через уже наявні втрати, але й з метою уникнення їх у майбутньому, як зазначено в принципах, що керуються Організацією Об'єднаних Націй.

На думку А.В. Путінцева, внутрішньо переміщеними є «особи, або група осіб, які змушені покинути своє місце проживання в результаті ускладнення політичної, соціальної, економічної, екологічної ситуації у відповідній адміністративно-територіальній одиниці з метою уникнення порушень прав людини, воєнного конфлікту, жорстокого поводження і потребують правового та соціального захисту держави» [23, с. 113].

У рамках наукового аналізу та теоретичного вивчення ми бажаємо виділити власне визначення розглянутої категорії осіб. Внутрішньо переміщені особи – це особи, які вимушені залишити свої домівки через воєнні конфлікти, небезпеку для життя внаслідок збройних дій, кризові обставини, які виникають в результаті природних і техногенних катастроф або через масові порушення прав людини. Вони лишаються в межах своєї країни, проте змінюють своє постійне місце проживання з метою уникнення небезпеки для життя.

І. П. Мельник розділяє внутрішньо переміщених осіб на дві основні категорії залежно від їхнього місця проживання.

Перша група складається з тих, хто знаходить тимчасовий притулок у спеціалізованих установах, таких як санаторії, табори, заклади соціального спрямування або гуртожитки. У цих місцях вони спільно ділять побут, співчують одне одному в труднощах і радіють разом в щасливих моментах. До другої групи входять ті, хто зміг знайти притулок серед своїх близьких, родичів або друзів, орендують житло або мають можливість проживати безкоштовно в необжитих будинках. Ці люди розсіяні по містах та сільській місцевості та мають більшу автономію у своєму житті. Проте вони часто зазнають труднощів у процесі пристосування до нового оточення, а також змушені вирішувати житлові питання. Вони повинні розв'язувати свої проблеми самостійно або з допомогою обмеженого кола підтримки, що може створювати додаткові виклики в їхньому житті [14, с. 177-178].

Важливо враховувати, що серед внутрішньо переміщених осіб є соціально вразливі категорії населення, такі як, люди з особливими потребами, похилого віку, малозабезпечені тощо. Ситуація з переселенням підвищує ризикові фактори для цих людей [15, с. 9].

Внутрішньо переміщені особи можуть відчувати відчуженість та нерозуміння з боку оточуючого середовища. Більшість з них зазнає складнощів або навіть не можуть повністю пристосуватися до нових умов життя. Часто їм доводиться переосмислювати свої життєві цілі, набувати нові професійні та соціальні навички для успішної адаптації до нового середовища [14, с. 178].

Отже, поняття внутрішньо переміщених осіб стало особливо актуальним для України в контексті військового конфлікту, а пізніше повномасштабного вторгнення. Ці події призвели до значного зростання кількості людей, які змушені були залишити свої домівки, що робить їх невід'ємною складовою сучасної реальності. Внутрішньо переміщені особи - це люди або групи людей, які змушені залишити свої звичні місця проживання у межах власної країни через політичні, соціальні, економічні або екологічні кризи, військові конфлікти, насильство або природні катастрофи. Вони потребують захисту та підтримки

держави для забезпечення безпеки, основних потреб і можливості інтеграції в нове середовище.

1.2. Особливості соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами відіграє ключову роль у підтримці та адаптації цієї вразливої групи населення. Коли виникають екстремальні обставини, такі як природні катастрофи або військові конфлікти, вони не лише порушують звичний порядок життя, але й створюють потребу у турботі та підтримці для безпосередньо постраждалих осіб. Такі умови призводять до збільшення числа внутрішньо переміщених осіб, які потребують не тільки матеріальної, але й психосоціальної допомоги. Тому соціальна робота в цих ситуаціях має бути комплексною, включаючи широкий спектр заходів для забезпечення їхнього соціального захисту та адаптації до нових умов життя. Це вимагає гармонійного поєднання різних підходів та залучення різноманітних ресурсів для успішного вирішення проблем внутрішньо переміщених осіб.

Проблеми сімей зі статусом внутрішньо переміщених осіб розглядаються як труднощі, що виникають у родинах під час кризового періоду. Термін "криза" вказує на стресову ситуацію, де звичайний досвід та звичайні стратегії виживання не є ефективними для вирішення даної ситуації. Криза настає, коли під впливом життєвих обставин звичайні механізми відмовляють, і люди виявляються неспроможними ефективно їм протистояти. Цей стан може бути раптовим або розвиватися поступово. Розрізняють кризи, які виникають всередині, та ті, що стосуються зовнішніх чинників. Внутрішні кризи можуть виникнути внаслідок змін (природних чи пов'язаних з особистісним розвитком) або конфліктів у сім'ї. Зовнішні кризи пов'язані з дефіцитом підтримки оточення (фізичної та емоційної депривації) та травматичними подіями [2, с.98].

Особи, що вимушені були залишити звичні місця проживання, мають перед собою ряд термінових проблем. Ці люди потребують допомоги та

підтримки у різних сферах життя, включаючи матеріальну, фінансову, соціально-педагогічну, юридичну та психологічну. Стрес, пов'язаний із втратою житла, нестабільністю, втратою близьких та відсутністю підтримки, має негативний вплив на їхнє психічне здоров'я та загальне благополуччя [9, с. 112].

Перед ними постає низка життєвих викликів, таких як: забезпечення харчуванням та притулком; відновлення втрачених документів; отримання пенсій та соціальних виплат від держави; доступ до необхідних соціальних та медичних послуг, особливо для тих, хто потребує спеціалізованої медичної допомоги та реабілітації; перепідготовка та пошук роботи; організація навчання дітей у школах; поновлення освіти та інші важливі аспекти [15, с. 8-9].

I. М. Трубавіна розділяє проблеми внутрішньо переміщених осіб на декілька категорій:

- Психологічні проблеми, охоплюють відчуття невизначеності, психологічні травми внаслідок військових конфліктів та насильства, страх втрати ідентичності, безпорадність, низьку самооцінку, тривогу за майбутнє, страх перед змінами, відчуття незахищеності та гнів. Ці проблеми посилюються у місцях компактного перебування, де виникають труднощі з адаптацією до нового оточення.
- Економічні проблеми. Вони включають відсутність роботи у відповідності з кваліфікацією, труднощі з працевлаштуванням на новому місці, нестачу часу та коштів на перепідготовку для нової роботи та відсутність навичок управління сімейним бюджетом у складних умовах.
- Матеріальні труднощі (відсутність власного житла, складнощі з його придбанням, проблеми проживання в обмеженому просторі, такому як тимчасові місця проживання, дитячі бази відпочинку, які не призначені для постійного проживання сімей).
- Соціальні проблеми, що виникають внаслідок переміщення, включають відсутність належного житла, скупченість сімей та можливу агресію в областях масового поселення, деяке неофіційне лідерство, складнощі з розміщенням дітей у дитячих садках через недостатність місць, переведення

студентів на бюджетні місця в інші установи, організацію літнього відпочинку та зміну середовища від міського до сільського, відсутність необхідних навичок для життя у сільських районах, а також проблеми інтеграції в нову громаду.

- Соціально-педагогічні проблеми (формування нового способу життя для сімей у нових умовах, неузгодженість у визначенні пріоритетів розвитку, відсутність необхідних життєвих навичок для викликів нового середовища, адаптація до соціального життя, труднощі у соціалізації як сімей, так і окремих членів, а також усвідомлення та прийняття у новій громаді).

- Соціально-медичні проблеми, переважно виникають у людей із хронічними захворюваннями, що потребують постійного медичного догляду та спеціалізованого лікування, наприклад, у людей з цукровим діабетом [26, с. 324-326].

Проблеми, з якими зіштовхуються сім'ї, з числа внутрішньо переміщених, можуть бути розглянуті як складні життєві обставини, що виникають з об'єктивних причин. Ці обставини перешкоджають нормальному функціонуванню особи та впливають на її життя [Трубавіна]. Розуміння цих складних життєвих обставин та надання підтримки можуть допомогти створити безпечне середовище для сімей внутрішньо переміщених осіб. Працюючи з цими людьми, соціальні працівники, відіграють ключову роль у забезпеченні їхнього доступу до необхідних ресурсів та послуг, що сприяє їхній позитивній інтеграції в суспільство.

Хоча робота з сім'ями вимушених переселенців може бути новою для багатьох працівників соціальних служб, вона надзвичайно важлива і потребує від них великої відповідальності та професіоналізму. [17, с. 89].

Виклики, які стоїть перед сучасними соціальними працівниками, вимагають від них не лише високого рівня професійної підготовки, але й вміння ефективно взаємодіяти з клієнтами. Вони повинні мати не лише знання та навички, спрямовані на розв'язання завдань роботи, але й вміння побудувати довірливі стосунки та здатність зрозуміти потреби своїх клієнтів.

Крім того, важливо, щоб вони могли адаптувати свій підхід в залежності від конкретної ситуації: від емпатичного спілкування до директивного керівництва, коли це необхідно. Також соціальні працівники повинні володіти вміннями стимулювати розвиток громад, залучати їх до активної участі у вирішенні власних проблем та формуванні спільної стратегії розвитку [4, с. 25].

На думку І. Літяги, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами, повинна базуватися на особливих принципах, які включають:

- «Добровільність, що надає можливість особам самостійно обирати та брати участь у програмах підтримки.
- Своєчасність визначає необхідність надання допомоги вчасно, зокрема в умовах кризи чи екстремальних ситуацій.
- Повага є ключовим аспектом, де основним є врахування індивідуальних потреб та відмінностей внутрішньо переміщених осіб.
- Комплексність підкреслює необхідність інтегрованого підходу, охоплюючи різні аспекти життя та потреби клієнта.
- Персоналізація передбачає врахування унікальних обставин та історій кожної особи.
- Активізація клієнта, яка покликана стимулювати їхню самодіяльність та участь у вирішенні власних проблем» [9, с.114].

Ці принципи є фундаментом для побудови ефективної соціальної підтримки та сприяють створенню середовища рівних можливостей для внутрішньо переміщених осіб.

О. Ю. Міхеєва вважає, що у роботі з внутрішньо переміщеними особами, соціальний працівник зобов'язаний виконувати такі функції:

- 1) Соціально-психолого-педагогічну роботу, яка передбачає надання психолого-педагогічної підтримки, профілактичну допомогу та патронаж;
- 2) Діагностичну діяльність, що означає дослідження особливостей сімей та виявлення їхнього потенціалу;
- 3) Охоронно-захисну функцію, яка включає правову підтримку сімей та забезпечення їхніх соціальних гарантій;

- 4) Організаційно-комунікативну роботу, яка полягає в організації спілкування та ініціації спільних дій;
- 5) Прогностичну функцію, що передбачає моделювання ситуацій та розробку програм допомоги;
- 6) Координаційну діяльність, яка включає підтримку співпраці між різними установами та службами, що надають допомогу сім'ям та дітям [Міхеєва].

Соціальна робота як феномен у суспільстві представляє собою модель діяльності, яка спрямована на здійснення компетентної соціальної допомоги, підвищення ефективності процесу соціалізації, виховання і розвитку різних соціальних груп та забезпечення соціального захисту. У контексті роботи з внутрішньо переміщеними особами та їх сім'ями, соціальна робота має на меті надання соціальної підтримки, здійснення соціального захисту, зміцнення адаптаційного потенціалу, створення сприятливих умов для життєдіяльності, налагодження тривалої соціальної взаємодії та підтримки саморозвитку членів сімей внутрішньо переміщених осіб у процесі їх соціалізації [9, с.113].

Особливо важливою є взаємодія між фахівцями у соціальній сфері, які володіють різноманітними методами та технологіями для вирішення соціальних проблем різних груп населення. Це передбачає взаєморозуміння, обмін досвідом і надання підтримки з метою створення інтегрованого підходу для розв'язання складних суспільних проблем. Спільні зусилля цих фахівців сприяють формуванню більш комплексної та ефективної системи, спрямованої на підтримку тих, хто потребує допомоги в різних життєвих ситуаціях [8, с.376].

Родини внутрішньо переміщених осіб зазвичай потребують комплексної підтримки від мультидисциплінарної команди професіоналів. Ця команда включає фахівців різних сфер, таких як психологи, соціальні працівники, педагоги, медичні працівники, вчителі, юристи та інші, які спільно працюють для досягнення спільних цілей. У такій команді чітко визначаються ролі та функції кожного фахівця, а також області їхньої відповідальності. Координацію

діяльності команди та подання нових випадків здійснює координатор - зазвичай це соціальний працівник [9, с. 114].

Ефективність роботи міждисциплінарної команди забезпечується тоді, коли всі її члени, у тому числі й особа, яка потребує допомоги, виконують свої обов'язки з великою уважністю та ретельністю. Надзвичайно важливо мати одного керівника, який бере на себе відповідальність за загальний результат роботи команди [15, с. 15].

Таким чином, важливу роль у забезпеченні соціального захисту відіграє соціальний працівник, який діє як посередник між адміністративно-правовою системою соціального захисту та особами, які потребують цієї підтримки, разом з їхніми сім'ями.

Існують два основних напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами: практична робота в сфері соціальної підтримки, яка включає в себе роботу з окремими особами або групами, що потребують допомоги; організаційна діяльність, що орієнтована на налагодження роботи соціальних служб та розробку спеціальних програм та стратегій дії [9, с. 14].

I. Мельник виділяє кілька окремих напрямків соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами:

1. «Трудова та професійна адаптація». Вона включає працездатність вимушених переселенців, враховуючи їх кваліфікацію та потреби ринку праці. Також забезпечує розвиток самозайнятості та організацію професійної підготовки мігрантів.

2. Вирішення проблем матеріальної компенсації. Мається на увазі надання житла, медичної допомоги та відшкодування завданого збитку, а також створення умов для подальшої адаптації та реабілітації.

3. Формування системи взаємовідносин з місцевим населенням. Це передбачає зусилля мігрантів для подолання неприязні у взаємодії з місцевим населенням, прийняття правил і традицій нового оточення.

4. Психологічна адаптація і реабілітація, яка включає професійну діяльність психологів та психотерапевтів для подолання негативних наслідків стресу та втрат.

5. Створення умов для інтеграції, тобто, орієнтування на досягнення соціальної рівності, включає розвиток системи соціального захисту, підтримки мови і культури мігрантів» [14, с.179].

I.V. Літяга, серед ключових напрямів практичної соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, виокремлює: соціальну діагностику, профілактику, реабілітацію, корекцію та терапію, які спрямовані на інтегрований підхід до кожної людини, врахування її індивідуальних потреб, інтересів та цінностей, а також на створення сприятливого соціального середовища, яке сприяє максимальному використанню внутрішнього потенціалу особистості для подолання виниклих проблем і труднощів [9, с. 15].

Розрізняють класичні (формальні) та некласичні (неформальні) форми соціальної роботи з внутрішніми переселенцями. Класичні форми, за думкою експертів, включають усі види допомоги та соціальні послуги, застосовні до всіх громадян у складних життєвих обставинах, незалежно від їхніх конкретних проблем. Вони відображають гарантовану соціальну допомогу та послуги, які забезпечуються державою для всіх категорій, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Некласичні форми соціальної роботи визначаються як специфічні технології реабілітації та адаптації індивідів, сімей і соціальних груп. Вони включають психологічні та технічні методи діагностики, вивчення клієнта, його сім'ї та соціального середовища, а також розробку методик соціальної роботи, спираючись на терапевтичні підходи. Ці форми роботи, починають застосовуватися в роботі з вимушеними переселенцями, але поки не мають широкого поширення в соціальних службах та органах соціального захисту [14, с.179-180].

Соціальні працівники та соціальні педагоги активно займаються наданням соціально-психологічної підтримки внутрішньо переміщеним особам. З точки зору українських науковців, психологічні проблеми переселенців, які

опиняються в екстремальних або кризових ситуаціях, визнаються ключовими в процесі їх адаптації до нового соціального середовища[Карпова, с.6]. Адже здатність вирішувати психологічні проблеми допомагає не лише в підтримці індивідуального благополуччя, а й у створенні стійких основ для їхньої подальшої соціальної інтеграції.

У сфері соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами надзвичайно важливою є підтримка сімей, які стикаються з численними труднощами та викликами. Ефективна допомога таким сім'ям сприяє їхньому адаптаційному процесу та соціальній інтеграції в новому середовищі.

Соціальна робота з сім'ями внутрішніх переселенців здійснюється за допомогою конкретних методик, а саме: технологія соціального захисту сім'ї - це система державних заходів, спрямованих на забезпечення мінімальних соціальних гарантій, прав і пільг сім'ї, яка належно функціонує, щоб захистити їх від ризиків і сприяти гармонійному розвитку родини, особистості та суспільства; технології соціальної підтримки сім'ї - це частина сімейної політики, що надає допомогу родинам у подоланні стресових ситуацій і вирішенні проблем, з якими вони не можуть впоратися самостійно, використовуючи свої внутрішні ресурси. Це включає формальну і неформальну діяльність фахівців, різні види підтримки (моральну, психологічну, матеріальну), соціальну підтримку тощо [17, с. 89-90].

Існують п'ять етапів надання допомоги для сімей внутрішньо переміщених осіб:

1. Ідентифікація дітей та їх батьків, які потребують психологічної та соціальної допомоги, зазвичай здійснюється спеціалістами, які працюють у партнерстві з ними. Важливу роль у цьому відіграють соціальні працівники, волонтери, лікарі та психологи, які надають підтримку сім'ям та консультують, а також надають різноманітні послуги. Особливе значення у виявленні незареєстрованих переселенців відводиться педагогічним працівникам шкіл, які працюють з переміщеними дітьми. Це саме вони мають можливість найбільш ефективно спілкуватися та взаємодіяти з дітьми, спостерігати за їхньою

поведінкою та успіхами, і в окремих випадках сприяти готовності сімей приймати професійну допомогу [15, с. 24-24].

2. Другий етап - це оцінка потреб і ситуації. Оцінка потреб клієнта є стандартним етапом у наданні допомоги, але важливо активно включати клієнта у цей процес. Якщо соціальний працівник чи інший фахівець проводять оцінку без участі клієнта, це може призвести до того, що вони врахують власні припущення, а не реальні потреби клієнта [17, с. 91].

3. Планування допомоги внутрішньо переміщеним особам повинне враховувати їхні складні потреби, що виникли внаслідок втрат, зміни соціального статусу та місця проживання. Важливо розпочати процес поетапно, спочатку задовольняючи базові потреби, і оцінювати готовність сім'ї до співпраці та самовдосконалення. Після стресового періоду людина може потребувати додаткового часу для адаптації до нових обставин, тому важливо запланувати достатньо часу як для розробки плану допомоги, так і для його виконання.

4. Проведення соціального супроводу - найтриваліший етап. Тут надаються різні послуги, такі як психологічна, соціально-педагогічна допомога та юридична підтримка. Основна мета - задоволення не лише базових потреб, але і різноманітних інших потреб. Тому ця робота вимагає більш глибокого підходу. Як і на попередньому етапі, важливо, щоб фахівець ділився з отримувачем допомоги відповідальністю за вирішення проблем та подолання складних життєвих ситуацій.

5. Остаточна оцінка виконання плану. Її необхідно проводити не лише після завершення роботи з клієнтом, але й активно співпрацювати з клієнтом для обговорення проміжних результатів [15, с. 25-27].

На цих етапах допомоги внутрішньо переміщеним особам, можуть бути використані різні експерти, які співпрацюють з ними. В цей процес можуть бути включені психологи, юристи, соціальні працівники, медичні працівники - в залежності від конкретних потреб.

Спеціалісти у сфері соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам використовують різні стратегії втручання як на короткий, так і на довгостроковий період. До короткострокових відносяться кризові втручання, аустріч-робота, а довгострокові — спрямовані на системно-екологічну модель соціальної роботи, ґрунтуються на підході "людина в контексті" та принципах економічної самостійності [24, с. 177-178].

У кризовому втручанні використовуються різні підходи для підтримки, такі як надання інформації, використання візуальних засобів, визначення можливостей підтримки від інших, вираження емоцій, допомога у плануванні дій, надання достатнього часу, рефлексія, вирішення проблеми та встановлення порядку роботи. Важливо зазначити, що участь соціального працівника в кризовому втручанні полягає в роботі з наслідками кризи чи події, а не в самій події. У таких ситуаціях соціальні працівники виступають у ролі ведучих та беруть на себе відповідальність за процес [17, с. 90].

Аустріч-робота виходить за межі установ соціального обслуговування та здійснюється на місці, де проживають внутрішньо переміщені особи, надаючи послуги безпосередньо в їхньому оточенні [17, с. 90].

Довгострокові підходи до допомоги сім'ям внутрішньо переміщених осіб враховують необхідність різноманітних рівнів втручання: індивідуальна допомога, взаємодія з громадою та представництво інтересів, участь у колективних діях. Головна мета полягає в відновленні зв'язків між особами та соціальними структурами, створенні місцевих мереж підтримки та залученні ресурсів спільноти, у тому числі волонтерів, для допомоги тим, хто потребує підтримки за межами звичайного оточення та відносин [24, с. 187-188].

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами має за мету не лише допомогти їм подолати поточні труднощі, але й сприяти їхньому самостійному зростанню та розвитку. Це передбачає навчання їх вирішувати життєві проблеми та створення умов для того, щоб ці люди, могли брати активну участь у соціальному житті. Шляхом постійного вдосконалення та розвитку

соціальної роботи можна забезпечити відповідну підтримку та покращити умови життя для цієї вразливої групи населення.

Внутрішньо переміщеним особам наразі надається широкий спектр послуг, таких як медичні, юридичні, адміністративні та соціально-психологічні, орієнтовані на їхню адаптацію та забезпечення комфортного життя. Одночасно приймаються нові правові акти, формуються нові організації для підтримки внутрішньо переміщених осіб, розширюється волонтерський рух та благодійні ініціативи. Таким чином, відбувається інтеграція внутрішньо переміщених осіб в суспільство [9, с. 114].

Отже, соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами націлена на комплексну соціальну підтримку та забезпечення соціального захисту. Вивчення ситуації в Україні, вказує на необхідність пріоритетної уваги соціальної роботи до адаптації та інтеграції внутрішньо переміщених осіб, де ключовими факторами є ефективне законодавство, інноваційні методи та технології, а також висока кваліфікація соціальних працівників і інших спеціалістів.

1.3. Правові аспекти соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб в Україні

Сучасні нормативно-правові акти чітко встановлюють, що особам, які є внутрішньо переміщеними, належать певні права. Відповідно, соціальний педагог може здійснювати різноманітні види підтримки для цієї категорії осіб, зокрема, надавати інформаційну, консультативну, соціально-економічну, соціально-медичну, та інші послуги, а також може активно сприяти реалізації їхніх прав та допомагати у вирішенні проблем [18].

Конституція, закони та міжнародні угоди встановлюють механізми для захисту прав індивідуальної свободи та законних інтересів людей, які переселяються в межах країни. Міжнародні стандарти забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб включають принципи та норми міжнародного права, що регулюються угодами, які спрямовані на захист їхніх прав. Ці

стандарти відображають значення, яке кожна цивілізована держава, що є членом світового співтовариства, приділяє захисту та підтримці прав внутрішньо переміщених осіб. У вузькому розумінні, це система дій, які ґрунтуються на міжнародних правових принципах, спрямованих на забезпечення захисту, охорони та відновлення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб, здійснюваних міжнародними та національними органами [28, с. 127-128].

Основним законом в Україні, який встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб є Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». Цей закон відіграє визначну роль у забезпеченні захисту та підтримки людей, які були вимушені покинути свої домівки через військовий конфлікт на території нашої держави. Він гарантує їм право на житло, медичну допомогу, освіту та інші соціальні послуги.

За цим законом, факт внутрішнього переміщення підтверджується документом про реєстрацію як внутрішньо переміщеної особи, що є постійно діючим, за винятком випадків, визначених у статті 12 Закону України "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб". Кожна дитина, навіть якщо вона прибула без батьків або інших законних представників, отримує відповідний документ. Основою для отримання такого документу є факт перебування на території, де відбулися події, зазначені в статті 1 цього Закону, в час їх виникнення [21].

Ознаки, які ідентифікують внутрішньо переміщених осіб, включають наступне:

- вони є фізичними особами;
- володіють громадянством України;
- можуть бути особами без громадянства України, але постійно проживають на території України за законними умовами;
- при переміщенні не перетинають кордон України;
- змушені покидати своє місце проживання внаслідок надзвичайних ситуацій.

На думку Є. В. Підвальної, переселенців можна розділити на дві категорії. Перша - це особи, які мали можливість самостійно здобути нове житло, знайти роботу та адаптуватися до нового місця проживання за рахунок власних зусиль. Хоча вони не шукають допомоги, вони все ще стикаються з психологічними труднощами та проблемами адаптації. Друга категорія - це ті, хто повністю залежить від державної, міжнародної, громадської або благодійної допомоги. Вони мають багато проблем і не можуть самостійно вирішити їх через відсутність власних ресурсів. В результаті цього потребують значної підтримки та допомоги від держави та інших соціальних установ, щоб успішно адаптуватися до нових умов життя та отримати необхідну підтримку [18].

Відповідно до законодавства, внутрішньо переміщені особи мають право на ряд соціальних пільг. Ці пільги включають у себе єдність родини, допомогу у пошуку та з'єднанні членів сімей, які розлучилися через внутрішнє переміщення, та інформацію про місце перебування зниклих родичів. Крім того, надається підтримка у створенні безпечних умов проживання, наданні медичної допомоги, влаштуванні дітей у навчальні заклади, а також інші види допомоги, які забезпечують їхнє соціальне і фізичне благополуччя [28, с. 128].

Важливо зазначити, що ці соціальні пільги є важливим елементом підтримки внутрішньо переміщених осіб у процесі їхньої адаптації та інтеграції у нове оточення. Забезпечення цих пільг сприяє покращенню якості життя цих людей та їхній здатності до самостійного функціонування у суспільстві.

Згідно з положенням, що міститься в статті 7, внутрішньо переміщеним особам, гарантується та здійснюється забезпечення прав на працевлаштування, пенсійне забезпечення, участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, доступ до соціальних послуг та отримання освіти [21].

Особа, яка перемістилася всередині країни і припинила свою попередню зайнятість, але не має наявних документів, що підтверджують цей факт, визнається як безробітна. У такому випадку вона має право на отримання допомоги по безробіттю, а також на доступ до соціальних та інших послуг,

наданих у рамках загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття, відповідно до законодавства [21].

Внутрішньо переміщені особи, які не можуть пред'явити необхідні документи для отримання статусу безробітного, отримують цей статус без виконання звичайних процедур. До моменту отримання необхідних документів та інформації про їхню трудову діяльність, дохід та страховий стаж, допомога по безробіттю надається цим особам у мінімальному розмірі, встановленому законодавством для випадків безробіття [22].

Особи з тимчасово окупованих територій мають право на отримання матеріальної допомоги, страхових виплат і соціальних послуг у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності через нещасний випадок на виробництві або професійне захворювання. Ці виплати надаються безпосередньо в робочих органах Фонду соціального страхування України за фактичним місцем проживання чи перебування. У випадку відсутності необхідних документів, що підтверджують право на ці виплати, інформація береться з Державного реєстру загальнообов'язкового державного соціального страхування. Якщо відомостей в реєстрі недостатньо, допомога надається у мінімальному розмірі, а після надходження необхідних документів суми перераховуються відповідно до правил Фонду соціального страхування України [21].

Зареєстровані внутрішньо переміщені особи, мають право на отримання підтримки у формі допоміжних засобів реабілітації та реабілітаційних послуг, відповідно до законодавства, на місці свого проживання.

Ця підтримка надається за наявності відповідних документів, які підтверджують право на ці послуги та засоби. У випадку відсутності необхідних документів, інформація надається з Централізованого банку даних з питань інвалідності (для осіб, які подають заяву вдруге), або відповідно до індивідуальної програми реабілітації, установленої Кабінетом Міністрів України, для осіб з інвалідністю, включаючи дітей з інвалідністю [21].

Одним із ключових пріоритетів державної політики України є гарантування можливості навчання для осіб, які стали внутрішньо

переміщеними, внаслідок військових конфліктів та інших складних ситуацій. Відповідно до законодавства, ці особи мають право на освіту, незалежно від обставин, які призвели до їх переміщення. Підтримка в цій сфері допомагає не лише відновити звичний порядок життя, але й забезпечує їм можливість здобуття нових навичок та перспектив для майбутнього.

Згідно з ч. 9 ст. 7, внутрішньо переміщеним особам надається можливість продовжити навчання на рівні вищої освіти на території інших регіонів України за рахунок державних коштів або інших джерел фінансування [21].

Відповідно до ч. 15 ст. 44 Закону України "Про вищу освіту", держава зобов'язується надавати державну підтримку для отримання вищої освіти дітям, які є внутрішньо переміщеними особами, навіть якщо вони навчаються на денній формі навчання. Ця підтримка продовжуватиметься до завершення навчання або до досягнення ними 23-річного віку, в залежності від того, що настане раніше [20].

Важливою складовою державної політики щодо підтримки вразливих категорій населення є забезпечення дітей, які пережили війну або стали внутрішньо переміщеними внаслідок збройних конфліктів. Однією зі сфер, в якій ця підтримка реалізується, є освітній процес.

В ч. 10 ст. 7 зазначено, що діти, які є внутрішньо переміщеними або потерпіли від воєнних дій і збройних конфліктів, та відвідують дошкільні, загальноосвітні або професійно-технічні навчальні заклади будь-якої форми власності і підпорядкування, мають право на отримання безкоштовного харчування [21].

Підтримка у сфері освіти є лише однією з багатьох ініціатив державної політики, спрямованих на підтримку вразливих груп населення. Забезпечення дітей, які постраждали від війни або стали внутрішньо переміщеними, доступом до освіти - це важлива складова стратегії держави у забезпеченні їхнього соціального захисту та інтеграції.

Однією із важливих аспектів допомоги внутрішньо переміщеним особам є забезпечення доступу до необхідних комунальних послуг. Це не лише

елементарне право належного проживання, а й гарантія соціального захисту та забезпечення життєвих потреб. Гарантувати доступ до цих послуг - це один із способів, яким держава виражає свою підтримку та турботу про громадян, які зазнали важких випробувань.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», держава гарантує зареєстрованим внутрішньо переміщеним особам доступ до комунальних послуг, електричної та теплової енергії природного газу в місцях компактного поселення за встановленими тарифами. Власники майна, яке використовується для проживання внутрішньо переміщених осіб, повинні інформувати постачальників про це та забезпечити відповідний облік спожитих ресурсів. Постачальникам заборонено встановлювати інші тарифи, ніж ті, що діють для населення, обсяги послуг визначаються укладеними договорами. Власникам майна заборонено стягувати від внутрішньо переміщених осіб плату, яка перевищує встановлені тарифи. Органи влади та самоврядування забезпечують виконання цих норм згідно з вимогами законодавства [21].

На нашу думку, ключову роль у підтримці внутрішньо переміщених осіб, відіграє забезпечення доступного та якісного житла, адже це допомагає їм знайти стабільність. Потреба у власному місці проживання має глибокий економічний та психологічний аспект. Надання можливості отримати житло створює базові умови для відновлення нормального життя та інтеграції в суспільство.

З метою розвитку житлової інфраструктури міст і сіл, відповідні органи влади та місцевого самоврядування, спільно з державними банками та можливими міжнародними донорами, створюють програми сприяння для внутрішньо переміщених осіб на отримання кредитів для будівництва або купівлі житла. Благодійна або міжнародна допомога на будівництво або придбання житла для внутрішньо переміщених осіб у зоні конфлікту або тимчасово окупованій території не підлягає оподаткуванню податком на прибуток та податком на додану вартість [21].

Поміж прав та пільг, що належать внутрішньо переміщеним особам, також існують обов'язки, які вони мають дотримуватися, як і всі інші громадяни. Серед цих обов'язків:

1. Виконання Конституції та законів України та інших актів законодавства.
2. Сповідати відповідні органи про зміну місця проживання протягом 10 днів з моменту прибуття на нове місце проживання.
3. Повідомляти органи влади про своє повернення до попереднього місця проживання не пізніше, ніж за три дні до від'їзду, якщо таке виникає.
4. У випадку подання неправдивих відомостей для отримання документів, компенсувати державі витрати, понесені у зв'язку з реалізацією прав, передбачених законодавством.

Також внутрішньо переміщені особи повинні виконувати інші обов'язки, що встановлені Конституцією та законами України [21].

Внутрішньо переміщені особи мають повне право на захист своїх прав та свобод у відповідності з Конституцією, законами та міжнародними договорами України. Їм гарантовано ті ж права і можливості, що і всім іншим громадянам, які постійно проживають в Україні.

Відповідно до ст.14 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», недопустима будь-яка форма дискримінації в їхній повсякденній діяльності чи відносинах на підставі їхнього статусу внутрішньо переміщених осіб. Це не лише морально обґрунтовано, а й необхідно для побудови справедливого суспільства, де кожна людина має рівні можливості та захист перед законом [21].

Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб є нагальною проблемою в Україні, оскільки ця категорія громадян часто стикається з численними викликами, які включають у себе доступ до соціальних виплат та послуг, відновлення документів, отримання субсидій, пошук роботи та забезпечення житла. Наша держава несе відповідальність за захист їхніх прав та забезпечення справедливих умов життя.

РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ В УМОВАХ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1. Діагностика потреб та проблем внутрішньо переміщених осіб у сучасних умовах

Другий розділ нашої роботи присвячений аналізу потреб, проблем та умов проживання внутрішньо переміщених осіб на території територіальної громади. Для досягнення цієї мети було проведено дослідження, яке охоплювало збір та аналіз даних щодо житлових умов, доступу до основних послуг, рівня інтеграції в місцеву громаду та інших важливих аспектів, що визначають якість життя цих осіб (Додаток А).

Дослідження проводилося серед внутрішньо переміщених осіб, які проживають в місці компактного поселення в Олицькій територіальній громаді.

В опитуванні взяли участь особи різних вікових категорій у кількості чотирнадцяти осіб (рис.2.1).

Рис.2.1. Вікові категорії респондентів

Згідно з результатами, велика частина респондентів (43%) належать до категорії осіб старше 60 років. Водночас, також присутні представники молодшого (21%) та середнього віку (36%). Варто зазначити, що у перші місяці повномасштабного вторгнення тут проживала більша кількість внутрішньо переміщених осіб, серед яких значну частину становила молодь. Це дозволяє зробити висновок, що молодші особи з числа внутрішньо переміщених намагаються шукати окреме житло, прагнуть розвиватися та планувати своє майбутнє. Вони готові до змін і часто мають більше ресурсів і енергії для адаптації до нових умов життя. Це змушує їх залишати місця тимчасового проживання у пошуках кращих перспектив. Особи старшого віку, зі свого боку, за наявної можливості, обирають залишатися, забезпечуючи собі так звану стабільність. Адже вони мають більше труднощів з адаптацією до нового середовища, що пов'язано з віковими особливостями та звичками.

Проаналізувавши відповіді на наступне питання нам вдалося визначити освітній рівень респондентів (рис. 2.2).

Рис.2.2. Аналіз освітнього рівня внутрішньо переміщених осіб

Значний відсоток осіб завершили заклади загальної середньої освіти, але не продовжили навчання в вищих закладах. Проте більшість опитаних мають професійно-технічну або фахову передвищу освіту, а також невелика кількість

осіб мають повну вищу освіту, тобто ці дві категорії володіють спеціальними знаннями і навичками, які можуть бути корисними для працевлаштування і самозабезпечення.

Оцінивши розподіл роду занять до війни серед опитуваних (рис.2.3), ми можемо зробити такі висновки.

Рис.2.3. Аналіз роду занять ВПО до війни

Найбільша частка опитаних до війни працювали найманими працівниками. Ще невеликий відсоток (7%) складають службовці. З цього ми бачимо, що значна частина внутрішньо переміщених осіб мали роботу і були економічно активними.

Безробітні складають 14% опитуваних. Це свідчить про те, що частина ВПО ще до війни могли стикатися з проблемами працевлаштування. Можливо, ці особи потребували додаткової підтримки в пошуку роботи або професійної підготовки.

Сфери зайнятості до початку війни, за даними опитування, були різноманітними. Найбільший показник (29%) серед тих, хто працювали на виробництві. Це свідчить про значну залежність від виробничого сектору. Ще 28% опитаних працювали в торгівлі, сфері послуг, освіті та державній службі або

службі в органах місцевого самоврядування. Кожна з цих груп є відносно невеликою.

На даний час, у соціальному житті, в якому проводилося дослідження, проживають внутрішньо переміщені особи, більшість яких приїхали з Донецької області (рис.2.4).

Рис. 2.4. Місце проживання ВПО до війни

Решта осіб (21%) прибули з Луганської області. З цього можна зробити висновок, що мешканці соціального житла, які проживають в Олицькій територіальній громаді, прибули з районів, де ведуться активні бойові дії.

Більшість опитаних офіційно зареєструвалися як внутрішньо переміщені особи та отримали відповідну довідку (рис.2.5).

**Чи зареєструвалися Ви офіційно як
внутрішньо переміщена особа та отримали
відповідну довідку**

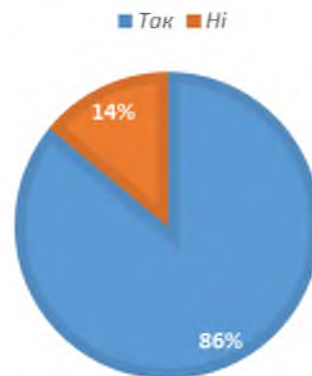

Рис. 2.5. Реєстрація внутрішньо переміщених осіб

За отриманими даними, ми бачимо, що рівень обізнаності серед ВПО щодо своїх прав і можливостей є високий. Адже офіційна реєстрація надає доступ до різних соціальних послуг та допомоги. 14% опитуваних не зареєструвалися офіційно. Причинами цього можуть бути непоінформованість цих осіб, відсутність необхідних документів або не зареєстровані ці особи через те, що тільки недавно переселилися.

Грошові виплати від держави на сьогодні регулярно отримує половина опитаних (рис.2.6), що свідчить про наявність деякої підтримки з боку держави.

Значна частина опитуваних (43%) отримували виплати від держави раніше, але на разі їх не отримують. Це говорить про зміну політики щодо надання допомоги. Наприкінці січня 2024 року Кабінет міністрів України ухвалив постанову, згідно з якою з 1 березня 2024 року частина переселенців втратили право на виплати від держави. Наразі грошові виплати отримують лише певні категорії осіб, що, ймовірно, вплинуло на значну частину ВПО, які раніше отримували допомогу.

Рис.2.6. Отримання виплат від держави

Відповідно, проаналізувавши відповіді на наступне запитання, ми бачимо, що найпоширенішою проблемою серед опитаних ВПО (43%) є відсутність виплат. Переселенці стикаються з труднощами в отриманні фінансової допомоги, яка є критичною для забезпечення їхніх основних потреб. Не менш значущою проблемою є відсутність підтримки (36%). Адже це впливає на психологічний стан і адаптацію переселенців у нових умовах. Третьою проблемою за поширеністю є проблема з працевлаштуванням (29%), що говорить про те, що значна частина осіб має труднощі з пошуком роботи.

Для вирішення складних обставин, більшість внутрішньо переміщених осіб, вказали, що звертаються до Олицької селищної ради. З них дехто також зазначили ще одну установу – це Центр надання адміністративних послуг, інші написали, що не зверталися за допомогою в даній місцевості до жодних установ.

На запитання «Чи задоволені ви рівнем допомоги, яку отримали від територіальної громади?» усі респонденти відповіли ствердно. Такий результат є позитивним показником, що вказує на здатність громади реагувати на потреби ВПО, забезпечуючи їх необхідними ресурсами та допомогою.

Причин, чому опитані обрали саме цю громаду для проживання виявилось три (рис.2.7).

Рис.2.7. Вибір громади для проживання

Половина опитаних вказали, що основним фактором вибору громади було доступне житло. Це говорить про те, що питання житла є ключовим для ВПО і наявність доступних варіантів розміщення відіграє вирішальну роль у прийнятті рішення про місце проживання.

Значна частина респондентів обрали цю громаду для проживання через те, що їх привезли сюди під час евакуації. Лише 7% опитаних перебувають в цій громаді через наявність знайомих або родичів.

Більшість опитаних ще не визначилися зі своїми планами щодо майбутнього місця проживання (рис.2.8).

Найближчим часом Ви маєте намір залишатися тут чи розглядаєте можливість переїзду в інше місце або країну?

- Планую залишатися тут
- Планую переїжджати в інше місце в межах України
- Ще не визначився/визначилася

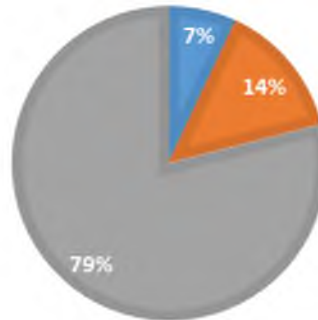

Рис.2.8. Наміри ВПО щодо майбутнього місця проживання

Це свідчить про велику невпевненість внутрішньо переміщених осіб стосовно свого майбутнього. Можливими причинами такої невизначеності можуть бути економічні труднощі, недостатність ресурсів та інформації для прийняття рішення, відсутність кращих перспектив. 14% опитаних планують переїжджати в інше місце в межах України. Це може вказувати на бажання знайти кращі умови проживання або можливості для розвитку. Лише 7% бажає залишатися на місці. Жоден з опитаних не планує переїжджати в іншу країну. З цього ми бачимо, що учасники опитування все ж таки прагнуть залишатися в межах України, незважаючи на труднощі, з якими вони стикаються.

За результатами опитування, всі внутрішньо переміщені особи, отримують гуманітарну допомогу у вигляді продуктів, одягу та засобів гігієни. Високий рівень отримання такої допомоги може вказувати на ефективність роботи благодійних фондів, волонтерських організацій та державних структур у забезпеченні ВПО необхідними ресурсами.

Для отримання інформації про соціальні послуги, установи, які надають соціальні послуги, соціальну допомогу і підтримку, внутрішньо переміщені особи користуються різноманітними джерелами. Серед них найпоширенішим джерелом інформації є спілкування з іншими ВПО (рис.2.9), що вказує на високу

важливість особистих зв'язків та обміну інформацією між самими переселенцями.

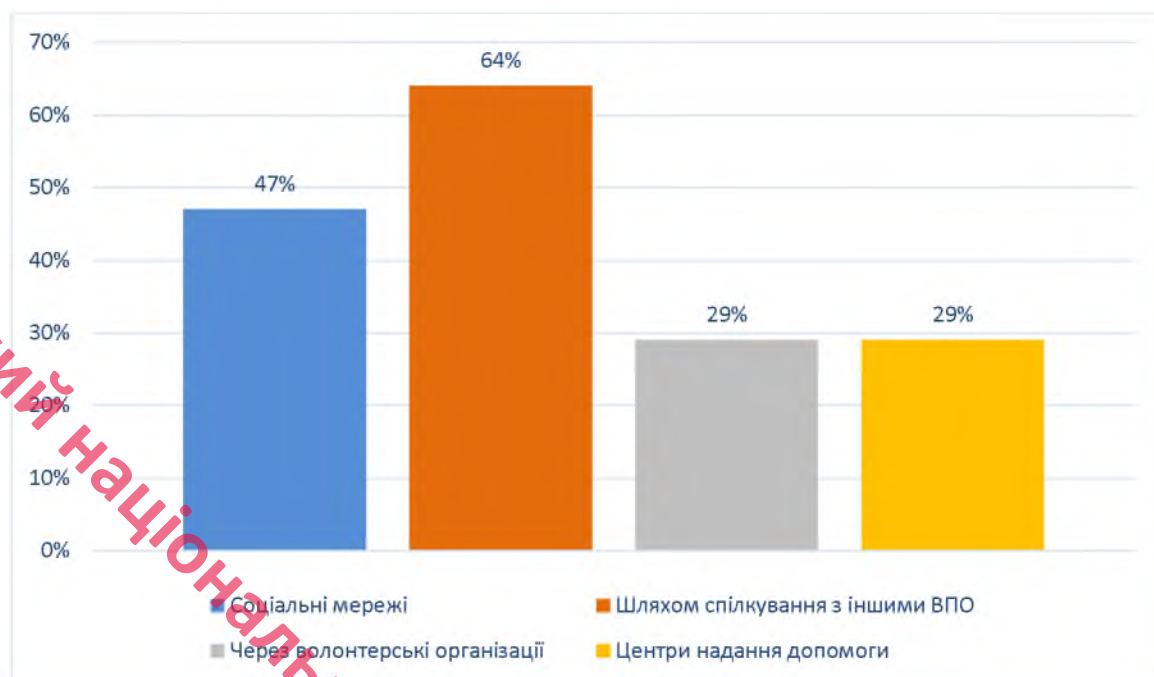

Рис. 2.9. Джерела інформації про соціальні послуги

Ще одним важливим джерелом інформації є соціальні мережі. Використання соціальних мереж підкреслює їх зручність та швидкий доступ до актуальних новин та ресурсів. Волонтерські організації та центри надання допомоги мають однакову кількість відповідей (29%). Ці два джерела вказують на те, що ВПО активно звертаються до організацій, які спеціалізуються на допомозі та підтримці, але їх частка є меншою.

Згідно з проведеним опитуванням, більшість внутрішньо переміщених осіб оцінюють рівень уваги місцевої влади до їхніх проблем як середній. Вони зазначають, що, хоча певна увага до проблем ВПО існує, її ефективність не завжди є достатньою. Лише один респондент оцінив роботу місцевої влади як високу, вказуючи на активну реакцію влади та зусилля щодо пошуку шляхів вирішення проблем. Ці дані свідчать про те, що існує значний простір для покращення ефективності дій місцевої влади у вирішенні проблем внутрішньо переміщених осіб.

Ставлення місцевих жителів, значна частина опитаних (86 %), оцінюють як позитивне або дуже позитивне (рис.2.10). Це говорить про сприятливу

соціальну атмосферу та високий рівень підтримки з боку місцевого населення. Такий результат може бути показником успішної інтеграції ВПО в нову громаду та відсутності значних конфліктів.

Рис. 2.10. Ставлення місцевих жителів до внутрішньо переміщених осіб

Менша частка оцінює ставлення місцевих жителів як нейтральне. Це може свідчити про поступову адаптацію внутрішньо переміщених осіб до місцевого населення, а також може означати, що частина місцевих жителів не проявляє активного інтересу щодо ВПО, однак і не виявляє ворожості. Відсутність відповідей щодо негативного або дуже негативного ставлення є позитивним показником. Це вказує на те, що серед опитаних ВПО немає тих, хто відчував би себе дискримінованим у новій громаді.

Більшість опитаних внутрішньо переміщених осіб проживають у громаді від 7 місяців до 1 року (рис.2.11). Це свідчить про те, що значна частина вже встигла адаптуватися до нових умов проживання, але їхнє перебування ще відносно недавнє, що може потребувати додаткової підтримки для повної інтеграції.

Рис.2.11 Тривалість проживання ВПО у територіальній громаді

Значна частина осіб проживають понад один рік. Ймовірно, вони вже краще адаптувалися до нових умов і можуть надавати підтримку новоприбулим. 29% опитаних проживають у громаді від 1 до 6 місяців. Це проміжна група, яка все ще може переживати процес адаптації, але вже має деякий досвід життя в новій громаді. Найменш інтегрованою та найбільш потребуючою підтримки є група ВПО, які перебувають у громаді менше місяця.

В рамках дослідження, яке проводилося серед внутрішньо переміщених осіб, що проживають у компактному місці, усі респонденти зазначили, що наразі проживають у соціальному житлі безкоштовно. Цей фактор підкреслює ефективну реалізацію місцевих програм стосовно забезпечення житлом найбільш вразливих категорій населення.

На запитання «Чи вважаєте Ви, що у місці Вашого теперішнього перебування є достатньо можливостей для Вашої самореалізації?» відповіді розділилися (рис.2.12).

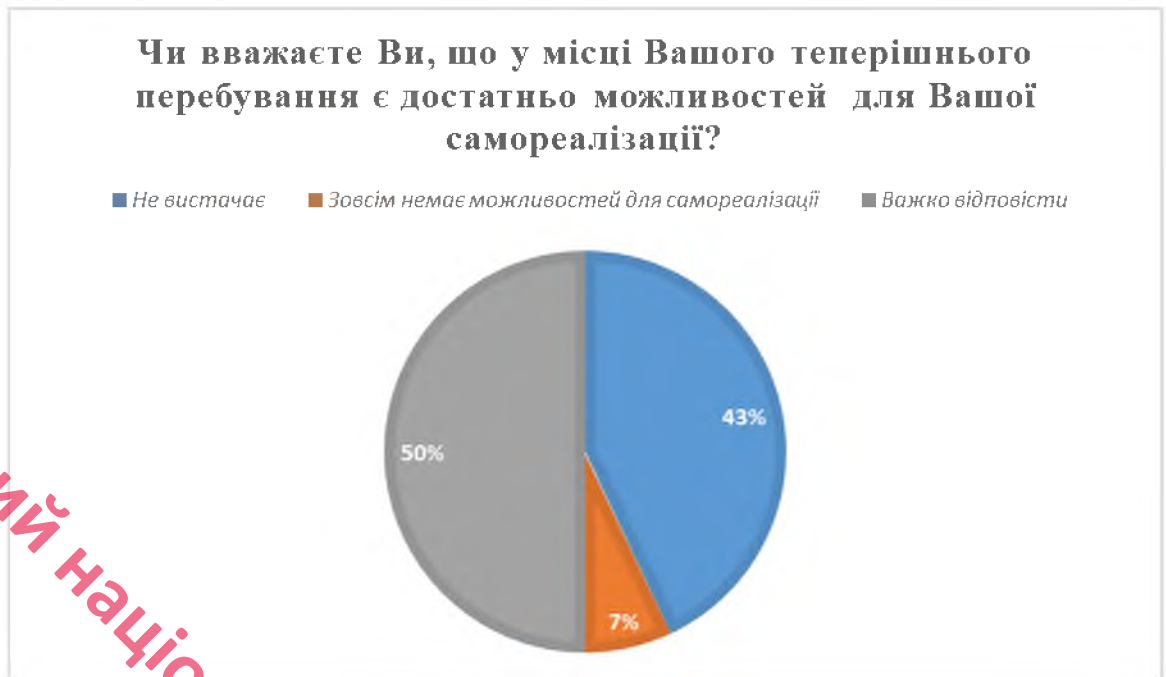

Рис 2.12. Можливості самореалізації внутрішньо переміщених осіб

Більшість опитаних зазначили, що їм важко відповісти на це питання, що може бути наслідком недостатньої поінформованості щодо наявних можливостей для самореалізації. 43% зазначають, що можливостей не вистачає. Це суттєвий показник, який вказує на те, що значна частина не бачить шляхів для реалізації свого потенціалу, що, на нашу думку, пов'язано з обмеженими ресурсами, недостатньою підтримкою та іншими факторами. Невеликий відсоток (7%) відповіли, що можливостей зовсім немає. Хоча це не багато, проте вказує на те, що деякі особи відчувають повну відсутність можливостей для розвитку. Проведений аналіз свідчить про наявність значних проблем з можливостями для самореалізації ВПО.

Безоплатні культурні, спортивні та інші заходи спеціально для внутрішньо переміщених осіб, за результатами відповідей більшості респондентів, в територіальній громаді іноді організовуються (рис. 2.13). Це свідчить про наявність певних зусиль з боку громади щодо дозвілля ВПО. Однак такі заходи не є регулярними.

**Чи організуються у територіальній громаді
Вашого теперішнього перебування, безплатні
культурні, спортивні або інші заходи спеціально
для внутрішньо переміщених осіб?**

■ Так, іноді ■ Ні, таких заходів немає ■ Не знаю

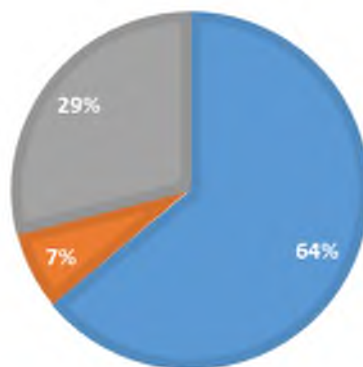

Рис. 2.13. Організація безплатних заходів для ВПО

Кількість тих, хто не знає про існування таких заходів, становить 29%. Це досить багато та вказує на недостатню інформованість серед ВПО про наявні дозвіллені заходи. Можна зробити висновок, що в громаді не проводяться систематично та на постійній основі такі заходи для внутрішньо переміщених осіб.

За результатами опитування доступ до необхідних медичних послуг мають всі внутрішньо переміщені особи, що є позитивним показником забезпечення основних потреб ВПО. Адже доступ до медичних послуг є ключовим фактором підтримки їх здоров'я і благополуччя. Висока доступність медичних послуг свідчить про ефективну роботу місцевих органів влади та благодійних організацій у забезпеченні соціальних гарантій.

Усі опитані внутрішньо переміщені особи, вказали, що ні вони, ні члени їхніх сімей, за час перебування в громаді не стикалися з якими-небудь труднощами. Це говорить про позитивний досвід інтеграції та адаптації ВПО в новому середовищі, а також про сприятливі умови, створені місцевою громадою для їхнього комфортного проживання. Відсутність труднощів є хорошим індикатором ефективної роботи соціальних служб, підтримки з боку громади та наявності необхідних ресурсів і послуг для внутрішньо переміщених осіб.

На питання «Як Ви оцінюєте доступність отримання адміністративних послуг (видача паспорту, довідок, документів) у Вашій громаді?» опитувані надали позитивні відповіді. 50% вказали, що вони дуже задоволені, і ще 50% зазначили, що вони задоволені. За результатами опитування жоден учасник не виявив незадоволення, що свідчить про високу якість та доступність надання адміністративних послуг у громаді, де проживають ВПО. Позитивна оцінка від усіх учасників опитування підкреслює ефективність місцевих адміністративних структур у наданні необхідних послуг.

Для аналізу оцінки доступності до соціальних послуг внутрішньо переміщеним особам, розглянемо наступні дані (рис.2.14).

Рис. 2.14. Оцінка доступності соціальних послуг

Позитивні оцінки (відмінно і добре) разом складають 50%. Це означає, що половина опитаних задоволені доступністю соціальних послуг у громаді в якій проживають сьогодні. Інша половина опитаних вважають доступність соціальних послуг задовільною, що говорить про те, що хоча послуги є доступними, їх якість або обсяг можуть потребувати покращення. Позитивним показником є відсутність незадовільної оцінки, що свідчить про те, що навіть при наявності певних недоліків, послуги надаються і мають базову ефективність.

Важливим аспектом потреб та проблем для цієї категорії осіб є працевлаштування. Провівши дослідження, ми змогли визначити, що рівень працевлаштованості серед опитаних внутрішньо переміщених осіб є низьким (рис.2.15).

Рис. 2.15. Працевлаштування внутрішньо переміщених осіб

За даними результатів половина не є працевлаштованими. Це означає, що у внутрішньо переміщених осіб є труднощі із пошуком роботи, що є важливим показником соціально-економічних проблем, з якими стикаються ВПО, і свідчить про необхідність додаткової підтримки у сфері зайнятості. Серед опитаних 43% складають пенсіонери. Це суттєво впливає на загальну картину працевлаштованості, оскільки вони, зазвичай, не активно шукають роботу.

Дані опитування щодо зацікавленості в працевлаштуванні є доволі непередбачуваними. Більшість внутрішньо переміщених осіб (64%) не зацікавлені у працевлаштуванні. На нашу думку, це може бути пов'язано з різними причинами, такими як вік, догляд за сім'єю, відсутність бажання змінювати своє поточне становище. Незважаючи на великий відсоток незацікавленості, значна частина опитаних (36%) все ж мають бажання працювати та забезпечувати собі та своїй сім'ї фінансову стабільність.

Результати опитування вказують на різноманітність інтересів внутрішньо переміщених осіб. Хоча лише 64% опитаних висловили свої уподобання, відповідаючи на запитання: «Якби Ви відкрили або думали про те, щоб відкрити власну справу, то в якій сфері?», нам вдалося побачити широкий спектр інтересів цих осіб. Переселенці відзначили уподобання до таких сфер як торгівля, сільське господарство, культура та творчість, туризм та ІТ-сектор. Загалом це вказує на потенційні можливості для розвитку підприємництва серед ВПО в різних секторах економіки. Це може бути сприятливим для їхньої інтеграції в нове соціальне середовище та сприяти їхньому самозабезпеченню та підвищенню якості життя.

У відповідь на запитання про те, яких фахівців не вистачає у громаді, всі опитувані відповіли, що вважають, що у громаді, в якій вони проживають, вистачає всіх необхідних фахівців. Це говорить про задоволеність наявністю різноманітних спеціалістів у територіальній громаді.

На останнє запитання, про бажання та пропозиції, відповідь майже всіх опитаних була однаковою – це бажання мати своє окреме житло.

Мати власне житло – це мати власну стабільність, точку опори. Власне житло створює можливості для самореалізації та розвитку, дарує можливість відчувати певну автономію. На нашу думку, надання власного житла для внутрішньо переміщених осіб є важливою складовою соціальної політики, що сприяє їхній успішній інтеграції.

2.2. Рекомендації щодо підвищення ефективності соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами

На сьогоднішній день ситуація з внутрішньо переміщеними особами є надзвичайно актуальною, оскільки війна ще триває і неможливо передбачити її завершення. Велика частина ВПО вже не має куди повертатися навіть після закінчення бойових дій, оскільки їхні домівки зруйновані. Попри те, що соціальна робота з вимушеними переселенцями проводиться активно, значна

кількість аспектів потребує підвищеної уваги для досягнення більшої ефективності. Підтримка ВПО повинна бути всеохоплюючою, включаючи різні види надання допомоги та послуг. Це дозволить інтегрувати їх у нове середовище та забезпечити їхні базові права.

Для того, щоб робота з внутрішньо переміщеними особами була ефективною, необхідно перш за все розуміти їхні потреби. Для цього важливо систематично проводити оцінку цих потреб, а також аналізувати ефективність програм допомоги. Регулярний моніторинг та оцінка дозволять виявити реальні проблеми та потреби ВПО, а також вчасно вносити корективи у програми підтримки, щоб вони були більш дієвими.

Соціальні працівники повинні враховувати унікальні потреби, обставини та ресурси кожного клієнта. Це означає, що робота має бути персоналізованою, з акцентом на детальний аналіз кожного випадку.

Надзвичайно важливою для внутрішньо переміщених осіб є психологічна підтримка. Переміщення з рідних місць, втрати, невизначеність і стрес можуть мати серйозний вплив на психічне здоров'я людей. Для надання ефективної психологічної допомоги необхідно, щоб у громаді були створені доступні та конфіденційні сервіси, де внутрішньо переміщені особи можуть отримати допомогу від професійних психологів і психотерапевтів. Це можуть бути як індивідуальні, так і групові консультації, тренінги.

Крім того, слід активно працювати над підвищенням обізнаності про важливість психічного здоров'я серед внутрішньо переміщених осіб, мотивувати їх звертатися за підтримкою. Це можна здійснювати через проведення освітніх семінарів, інформаційних компаній та через створення груп підтримки і онлайн-спільнот. Для досягнення цих цілей необхідно залучати відповідні організації, державні установи, волонтерів та міжнародні фонди, які можуть надати фінансову та організаційну підтримку.

Важливим, на нашу думку, компонентом соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами є розвиток навичок самозабезпечення. Адже необхідно, щоб вони мали змогу відновити або розвинути свої професійні та особисті

навички та стати більш незалежними. Це можна здійснювати через організацію професійних тренінгів (вони можуть охоплювати різні професійні сфери); навчання основам фінансового планування, управління бюджетом, навичкам заощадження та інвестування; менторські програми (залучати успішних професіоналів, які можуть виступати наставниками для ВПО, що допоможе швидше адаптуватися до нових професійних вимог та розширити мережу контактів).

Вагомою умовою успішної адаптації ВПО є їх інтеграція у нове соціальне середовище. Для цього можна організовувати клуби за інтересами, групи підтримки, волонтерські акції; заохочувати ВПО до участі у місцевих проектах, громадських зборах, культурних та спортивних заходах; залучати до волонтерства, це може не тільки допомогти іншим, але й покращити їхнє психологічне здоров'я та розширити коло спілкування.

Для ефективної роботи з ВПО соціальні працівники повинні постійно підвищувати свою кваліфікацію. Для цього потрібно, щоб організовувалися регулярні тренінги, семінари та курси для соціальних працівників. Теми можуть охоплювати нові методики роботи, психологічні аспекти допомоги та юридичні знання. Також важливими є впровадження програм супервізії, де досвідчені спеціалісти допомагають молодшим колегам розвиватися професійно і залучення до діяльності професійних спільнот, участь у конференціях та форумах, що дозволяє обмінюватися досвідом з колегами з інших регіонів та країн.

Провівши дослідження та поспілкувавшись із вимушеними переселенцями, нам вдалося виділити декілька аспектів в рамках соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами, які потребують покращення.

Одним із головних, на нашу думку, є забезпечення житла. Забезпечення гідного житла є фундаментом для інтеграції та стабільності внутрішньо переміщених осіб. Відсутність постійного та безпечного місця проживання негативно впливає на всі аспекти життя переселенців, зокрема на психологічний стан, соціальну інтеграцію та економічну стабільність.

Ми вважаємо, для того, щоб покращити житлові умови внутрішньо переміщених осіб доречно буде розглянути такі варіанти як створення та фінансування державних програм будівництва доступного житла для переселенців; залучення приватних інвесторів та забудовників до будівництва житлових комплексів через державні гарантії та субсидії; використання та ремонт закинутих або невикористовуваних будівель для створення тимчасового або постійного житла; надання кредитів для внутрішньо переміщених осіб на ремонт житла, що перебуває у їхній власності або якщо вони його орендують; організація гуртожитків з низькою орендною платою та необхідними соціальними послугами. Впровадження таких заходів дозволить значно покращити житлові умови внутрішньо переміщених осіб, що, в свою чергу, сприятиме їхній успішній інтеграції в нові громади та загальному добробуту.

Ще одним важливим аспектом підтримки внутрішньо переміщених осіб є виплати від держави. Фінансова допомога дозволяє внутрішньо переміщеним особам задовольнити свої основні потреби, такі як харчування, одяг, медична допомога та освіта. Це особливо важливо для сімей з дітьми та осіб похилого віку. Регулярні виплати допомагають створити фінансову подушку, яка дозволяє переселенцям зосередитися на пошуку роботи, підвищенні кваліфікації або розвитку власної справи, замість того, щоб турбуватися про щоденні витрати.

Ми думаємо, що для покращення системи державних виплат внутрішньо переміщеним особам можна провести наступні заходи: впровадити ефективні механізми контролю та моніторингу за розподілом виплат, щоб їх отримували ті, хто цього найбільше потребує; запровадити програми надання грантів для підтримки підприємницької діяльності серед внутрішньо переміщених осіб; залучити до надання виплат міжнародних донорів, які змогли б закрити певні потреби ВПО. Реалізація цих заходів дозволить покращити ефективність та доступність державних виплат для внутрішньо переміщених осіб та підвищить якість їхнього життя.

Не менш важливим є питання вирішення проблем з працевлаштуванням. Робота дозволяє внутрішньо переміщеним особам забезпечувати свої родини,

зменшуючи залежність від державної допомоги та від благодійних організацій, а також сприяє соціальній інтеграції, оскільки дозволяє налагоджувати нові контакти та адаптуватися до місцевої культури.

На нашу думку, покращити ситуацію з працевлаштуванням можна за допомогою таких заходів, як запровадження державних і приватних інвестиційних програм, спрямованих на розвиток бізнесу та створення нових робочих місць; надання податкових пільг для компаній, які працевлаштовують внутрішньо переміщених осіб; організація курсів перекваліфікації для переселенців, щоб вони могли здобути нові навички, затребувані на ринку праці та надавання кредитів та грантів для започаткування власного бізнесу серед переселенців. Впровадження цих заходів сприятиме ефективному працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб та забезпечить їхню фінансову незалежність.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу літератури ми визначили, що внутрішньо переміщені особи – це особи, які вимушені залишити свої домівки через воєнні конфлікти, небезпеку для життя внаслідок збройних дій, кризові обставини, які виникають в результаті природних і техногенних катастроф або через масові порушення прав людини. Вони лишаються в межах своєї країни, проте змінюють своє постійне місце проживання з метою уникнення небезпеки для життя.

Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами спрямована на забезпечення їх доступу до різноманітних послуг, сприяння набуття навичок адаптації до нового соціального середовища, мінімізацію негативних наслідків або повне вирішення проблем, подолання труднощів, пов'язаних із пристосуванням до нових умов та надання ефективних гуманітарних послуг для покращення якості життя цих осіб.

Напрями соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами включають: трудову та професійну адаптацію, матеріальну компенсацію, (надання житла, медичної допомоги та відшкодування збитків), взаємовідносини з місцевим населенням, психологічну адаптацію і реабілітацію (допомога психологів та психотерапевтів у подоланні стресу), інтеграцію до нових умов проживання.

Форми соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами поділяють на класичні та неklasичні. Вони різняться за способами допомоги. Класичні форми охоплюють усі види соціальної допомоги та послуг, доступні всім у складних життєвих ситуаціях, включаючи внутрішньо переміщених осіб. Некласичні форми - це специфічні технології реабілітації та адаптації, що базуються на психологічних та технічних методиках, але поки не є загальнопоширеними в соціальних службах.

Аналізуючи законодавство України, ми дійшли до висновку, що важливою складовою підтримки внутрішньо переміщених осіб є соціальний захист, який в Україні реалізується через такі напрямки, як допомога на проживання, тобто забезпечення житла та умов для проживання; виплати та субсидії, мається на

увазі, надання фінансової допомоги та матеріальної підтримки; забезпечення можливостей для отримання освіти та підтримка освітніх ініціатив; медична допомога та професійна реабілітація.

Вимушеним переселенцям забезпечено право на користування всіма правами і свободами громадян України. Зареєстровані внутрішньо переміщені особи мають гарантоване право на працевлаштування, отримання пенсійного забезпечення, участь у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні, отримання соціальних послуг та освіти.

В рамках дослідження нам вдалося дослідити умови перебування внутрішньо переміщених осіб в Олицькій територіальній громаді, оцінити загальне ставлення місцевих жителів до переселенців, рівень уваги місцевої влади до проблем ВПО, доступність до соціальних, адміністративних та медичних послуг, рівень допомоги від громади та проаналізувати основні проблеми та потреби, які виникають у соціалізації та інтеграції до нового середовища.

За отриманими результатами ми визначили чотири ключових аспекти, що характеризують потреби внутрішньо переміщених осіб та потребують уваги від державної влади. Це забезпечення належним житлом, отримання грошових виплат, наявність психологічної підтримки та можливості працевлаштування. Нам вдалося окреслити шляхи та можливості вирішення даних проблем за допомогою різних заходів, які допоможуть внутрішньо переміщеним особам інтегруватися до нового суспільства, підвищити якість життя та стати фінансово незалежними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Басова І. С. Внутрішньо переміщена особа як суб'єкт права соціального забезпечення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Одеса, 2019. 216 с.
2. Брайченко Т. В., Якухіна Н. О. Соціальна адаптація дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. *Педагогічний вісник*. 2019. № 3 (97). С. 97–100.
3. Булеца С. Б., Котляр О. І., Лазур Я. В. Права внутрішньо переміщених осіб : *навчальний посібник*. Ужгород: РІК-У, 2017. 436 с.
4. Григоренко І.О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: *навч. посіб. для студ. і магістр. спец-тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»*. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
5. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів від 20.03.2022 р. № 332. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF> (дата звернення: 20.11.2023)
6. Карпова І. Г., Євдокименко Р. І. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як об'єкт соціальної політики держави та громадянського суспільства. URL: <http://erpub.chnpu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/8401> (дата звернення: 25.03. 2024)
7. Крахмальова К. О. Адміністративно-правове забезпечення статусу внутрішньо переміщених осіб в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 210 с.
8. Кріт Я. В., Коломієць О. Г. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Актуальні проблеми природничих і гуманітарних наук у дослідженнях молодих учених «Родзинка – 2019»*: Матеріали XXI Всеукраїнської наукової конференції молодих учених. (18-19 квітня 2019 року). Черкаси, 2019 С. 375-377.
9. Літяга. І. В. Теоретичні основи соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Сучасні тенденції та фактори розвитку педагогічних та психологічних наук* : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (1 лютого 2019 року), Київ, 2019. С. 112–115.

10. Лішик О. П. Соціальний захист внутрішньо переміщених осіб в контексті забезпечення права на освіту. *Ефективність державного управління*. 2018. № 10. С. 86-89

11. Логвинова М. О. Внутрішньо переміщені особи як категорія вимушених мігрантів: поняття та ознаки. *Науковий вісник Херсонського державного університету: Географічні науки*. Херсон. 2019. №11. С. 44-50

12. Малиха М. І. До проблеми сутності поняття «внутрішньо переміщені особи»: державна політика та регіональна практика. *Політологія*. 2015. № 8 (124). С. 6-11

13. Маслова В. В. Соціально-педагогічні технології підготовки працівників до роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна робота. Соціологія: зб. статей XII Міжнар. науч.-практ. конф. Маріуполь: ГВУЗ «ПГТУ», 2016. С. 152–157*

14. Мельник І. П. Внутрішньо переміщені особи як об'єкт соціальної роботи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. Київ, 2017. № 23 (11). С. 176-182

15. Мельник Л. А., Пилипас Ю.В., Семенко І.М., Остапчук Г.В., Грудій М.А. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України. *Посібник для практиків соціальної сфери*. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

16. Менджул М. В., Паніна Ю. С. Поняття «внутрішньо переміщена особа»: порівняльний аналіз законодавства України та зарубіжних країн. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 293–297.

17. Міхєєва О. Ю. Соціально-правова підтримка сімей вимушених переселенців. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2018. Вип. 24(1). С. 88-95.

18. Підвальна Ю. В. Соціально-педагогічна робота з внутрішньо переміщеними особами в Україні. URL:

https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/9616/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%20%D0%AE.%D0%92._%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення: 25.03. 2024)

19. Пристанська Г. Основні труднощі соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених* (9 листопада 2022 р) / за ред.: Нагірняка М.Я. Львів : ЛДУ БЖД, 2022.

20. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 20.11.2023)

21. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20.10.2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 25.03.2024)

22. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : Закон України від 02.03.2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 20.11.2023)

23. Путінцев А. В., Пашенко Ю. Є. Адаптація внутрішньо переміщених осіб в регіонах України: сутність, поняття, підходи. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2018. № 9. С. 110-121

24. Репецька Д. Специфіка соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами. *Соціальна робота: становлення, перспективи, розвиток: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, курсантів та молодих вчених*. (9 листопада 2022 року). Львів, 2022 С. 185-189

25. Сьомкіна І. С. Соціально-педагогічна робота з сім'ями вимушених переселенців: стан та перспективи. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2015. №11. С. 102-105.

26. Трубавіна І. М. Проблеми внутрішньо переміщених осіб в Україні як основа соціально-педагогічної роботи з ними. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. Харків, 2015. № 8 (52). С. 434-446

27. Філіпчук Л. Як правильно називати людей, які покинули свій дім через війну в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/yak-pravylno-nazyvaty-lyudej-yaki-rokynuly-svij-dim-cherez-vijnu-v-ukrayini/> (дата звернення: 25.03.2024)

28. Цимбалістий Т., Блащак А. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль, 2019. №4 (20). С.126-130

29. Чиркін А.С. Храпська А.О. Забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб: міжнародно-правове регулювання та досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 102-106.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета-опитувальник "Потреби внутрішньо переміщених осіб на території територіальної громади"

У зв'язку із російською збройною агресією понад 11 млн українців вимушені покинути місця свого постійного проживання, переселитися в безпечніші регіони країни або виїхати за кордон.

Тому зараз вкрай актуальними є питання щодо соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб (ВПО), їх перебування у громаді, забезпечення доступу до адміністративних, соціальних, культурних та інших публічних послуг.

Мета опитування - дослідження основних проблем та потреб, які виникають у соціалізації та інтеграції ВПО.

Просимо Вас взяти участь в опитуванні. Нам дуже важлива Ваша думка.

Розраховуємо на Ваші щирі, повні та відверті відповіді.

1. Територіальна громада в якій Ви проживаєте?

2. До якої вікової категорії Ви себе відносите?

- 18-29
- 30-39
- 40-49
- 50-59
- 60+

3. Яка у Вас освіта?

- Базова середня освіта (8-9 класів)
- Повна загальна середня освіта (10-12 класів)
- Професійно-технічна або фахова передвища освіта
- Базова вища освіта (бакалавр)
- Повна вища освіта (магістр або спеціаліст)

○ Вища та маю науковий ступінь (кандидат наук, доктор філософії, доктор наук)

4. Рід занять до війни?

- Підприємець
- Найманий працівник
- Службовець
- Студент
- Керівник
- Пенсіонер
- Безробітний
- Інше _____

5. Сфера зайнятості до початку війни?

- Виробництво
- Торгівля
- Сфера послуг
- Державна служба або служба в органах місцевого

самоврядування

- Освіта
- Охорона здоров'я
- Соціальний захист
- Культура та креативні індустрії
- ІТ-сектор
- Сільське господарство
- Не працював/ не працювала
- Пенсіонер/пенсіонерка
- Навчався/-лася/студент/-ка
- Інше _____

6. Звідки Вам довелося виїхати як внутрішньо переміщеній особі?

- АР Крим
- Дніпропетровська область

- Донецька область
- Запорізька область
- Житомирська область
- Київська область
- м. Київ
- Луганська область
- Миколаївська область
- Одеська область
- Сумська область
- Харківська область
- Херсонська область
- Інше _____

7. Чи зареєструвалися Ви офіційно як внутрішньо переміщена особа та отримали відповідну довідку?

- Так, я маю офіційний статус ВПО та відповідну довідку
- Ні, я не маю офіційного статусу ВПО та відповідної довідки

8. Чи отримуєте Ви виплати від держави як внутрішньо переміщена особа?

- Так, отримую регулярно
- Ні, не отримую, але подавав(ла) заяву
- Ні, не отримую і не подавав(ла) заяву
- Отримував(ла) раніше

9. З якими основними проблемами Ви стикаєтесь у забезпеченні своїх потреб?

- Відсутність житла
- Відсутність виплат
- Проблеми з працевлаштуванням
- Проблеми з навчанням
- Відсутність підтримки
- Недостатність медичної або психологічної допомоги

- Інше _____

10. До якої саме установи/організації в соціальній сфері Ви зазвичай звертаєтесь для вирішення складних обставин/вашої ситуації?

11. Чи задоволені Ви рівнем допомоги, яку отримали від територіальної громади?

- Так, задоволений/задоволена
- Ні, не задоволений/задоволена
- Не отримав/отримала допомоги

12. Чому Ви обрали саме цю громаду для проживання?

- У мене тут є знайомі / друзі / родичі
- Мене привезли сюди під час евакуації
- Тут знайшлося доступне житло

13. Найближчим часом Ви маєте намір залишатися тут чи розглядаєте можливість переїзду в інше місце або країну?

- Планую залишатися тут
- Планую переїжджати в інше місце в межах України
- Планую переїжджати в іншу країну
- Ще не визначився/визначилася

14. Чи отримуєте Ви гуманітарну допомогу у вигляді продуктів, одягу або засобів гігієни?

- Так
- Ні

15. Якими джерелами Ви користуєтесь для отримання інформації про соціальні послуги, установи, які надають соціальні послуги, соціальну допомогу і підтримку, щодо своїх прав та можливостей?

- Соціальні мережі
- Телебачення
- Шляхом спілкування з іншими ВПО
- Веб-сайти міністерств

- Через волонтерські організації
- Центри надання допомоги
- Інше _____

16. Як Ви оцінюєте рівень уваги місцевої влади до проблем внутрішньо переміщених осіб?

- Високий - місцева влада активно реагує на проблеми ВПО та шукає шляхи їх вирішення
- Середній - існує деяка увага до проблем ВПО, але не завжди вона ефективна
- Низький - проблеми ВПО не є пріоритетом для місцевої влади, і вони недостатньо вирішуються

17. Як ви оцінюєте загальне ставлення місцевих жителів до Вас?

- Дуже позитивне
- Позитивне
- Нейтральне
- Негативне
- Дуже негативне

18. Як довго Ви проживаєте у територіальній громаді?

- Менше місяця
- 1-6 місяців
- від 7 місяців до 1 року
- Понад 1 рік

19. На яких умовах Ви проживаєте тут зараз?

- Орендую житло самостійно або з членами моєї родини
- Орендую житло з іншими ВПО
- Проживаю у друзів/родичів безкоштовно
- На умовах оплати комунальних платежів
- Проживаю безкоштовно у місцевих жителів або волонтерів
- Проживаю у соціальному житлі безкоштовно
- Проживаю у власному житлі

- Інше _____

20. Чи вважаєте Ви, що у місці Вашого теперішнього перебування є достатньо можливостей для Вашої самореалізації?

- Так, достатньо
- Вистачає, але є певні обмеження
- Не вистачає
- Зовсім немає можливостей для самореалізації
- Важко відповісти

21. Чи організуються у територіальній громаді, в якій проживаєте, безоплатні культурні, спортивні або інші заходи спеціально для внутрішньо переміщених осіб?

- Так, регулярно
- Так іноді
- Ні, таких заходів немає
- Не знаю

22. Чи маєте Ви або члени Вашої родини доступ до медичних послуг у місці Вашого перебування?

- Так
- Так, але з певними труднощами
- Ні, не маю

23. Чи стикалися Ви або члени Вашої сім'ї з якими-небудь труднощами за час перебування в громаді?

- Так
- Самі ні, але чули про такі випадки
- Ні

24. Як Ви оцінюєте доступність отримання адміністративних послуг (видача паспорту, довідок, документів) у Вашій громаді?

- Дуже задоволений/задоволена
- Задоволений/задоволена
- Незадоволений/незадоволена

- Дуже незадоволений/незадоволена

25. Як Ви оцінюєте доступність до отримання соціальних послуг з догляду, консультування, психологічної підтримки у Вашій громаді?

- Відмінно
- Добре
- Задовільно
- Незадовільно

26. Чи працевлаштовані Ви на сьогоднішній день?

- Так
- Ні
- Учень/учениця
- Студент/студентка
- Інше

27. Якщо Ви тимчасово не працюєте чи зацікавлені у працевлаштуванні?

- Так
- Ні
- Інше _____

28. Якби Ви відкрили або думали про те, щоб відкрити власну справу, то в якій сфері?

- Власне виробництво
- Сільське господарство
- Торгівля
- Сфера послуг
- Туризм
- Культура та творчість
- ІТ-сектор
- Інше _____

29. Якої ще допомоги чи підтримки, послуги від громади Ви потребуєте, але не отримуєте?

30. Яких фахівців Вам не вистачає? Чи є вони у громаді взагалі?

31. Ваші побажання та пропозиції

Волинський національний університет імені Лесі Українки